

Fem spørsmål om skriftkultur

Stephen J. Walton*

Samandrag: Denne artikkelen er ein lettare omarbeidd versjon av eit innlegg som eg heldt på eit skriftkultursymposium i Volda i juni 2018, der eg prøver å gi svar på alle dei fem spørsmåla som arrangørane stilte til dei inviterte føredragshaldarane. Moderne skriftkulturstudiar, ikkje minst i Volda, har vore prega av eit ønske om å ikkje reprodusere dei nasjonsbyggjande morsmålsfaga som t.d. norsk, og dei har dermed vore organiserte tverrfagleg og komparativt. Skriftkultur som studieretning, her eksemplifisert med Peter Stein, har vore mindre optimistisk på vegner av skrifta enn den engelskspråklege literacy-konstruksjonen. Den framtidige skriftkulturforskinga bør konsentrere seg om korleis oraliteten lever vidare i skrifta, og om den pressa posisjonen til skrifta mellom oraliteten og bileta. Det banale spørsmålet om skriftkulturar burde forvaltast, får eit svært kort svar her. Og til spørsmålet om kva nynorsken kan bidra med på det globale planet, ligg svaret i det særlege innslaget av oralitet som alltid har danna grunnlaget for nynorsken.

Nøkkelord: Nynorsk skriftkultur, Stein, alfabetisering, oralitet, reorganisering

Keywords: New Norwegian Written Culture, Stein, literacy, orality, reorganisation

Innleiing

Utgangspunktet for denne teksten er eit skriftkultursymposium som vart arrangert i Volda i juni 2018. Dei inviterte innleiarane vart bedne om å forhalde seg til fem spørsmål. Sidan desse spørsmåla klart hang saman, og sidan eg dessutan alltid har hatt sans for utfordringar, bestemte eg meg for å prøve å svare på alle fem. På den avgrensa plassen som står til rådvelde her, er det uråd å gå i djupna i nokon av spørsmåla, men tanken her har heller vore å skissere eit fagfelt og plassere det i høve til den post-moderne akademiske institusjonen. Det har også vore naturleg å relatere

---

***Korrespondanse:** Stephen J. Walton, Institutt for kultur, religion og samfunnsfag, Universitetet i Sørøst-Noreg, Postboks 235, NO-3603 Kongsberg, E-post: stephen.j.walton@usn.no

Sitering av dette kapitlet: Walton, S. J. (2019). Fem spørsmål om skriftkultur. I S. J. Helset & E. Brunstad (red.), *Skriftkulturstudiar i ei brytingstid* (s. 53–68). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.67>

Lisens: CC BY 4.0

svara på dei fem spørsmåla til éin av dei postmoderne akademiske institusjonane der eg har arbeidt, nemleg Høgskulen i Volda, der eg i ei årrekke hadde eit fagleg ansvar for mastergraden i nynorsk skriftkultur.

Dei fem spørsmåla som vi vart oppmoda om å reflektere over, var desse: (1) Kva er det som kjenneteiknar skriftkulturstudiar i dag? (2) Korleis er tilhøvet mellom skriftkultur og *literacy*? (3) Korleis bør den skriftkulturelle forskinga vere i framtida? (4) Bør skriftkulturar eigentleg forvaltast? Og (5) kva er det særlege bidraget nynorsken kan kome med til [ingenting ringare enn] resten av verda? Dette er unekteleg ein ambisjos agenda.

Normativt eller deskriptivt?

Dei fem spørsmåla fortener ein kort kommentar før ein prøver å svare på dei. I det første - Kva er det som kjenneteiknar skriftkulturstudiar i dag? - er det lagt opp til eit skilje som ofte kjem bort, nemleg skiljet mellom skriftkultur som sosial og estetisk praksis og skriftkultur som studiefag og forskingsfelt. Skriftkultur er både studiet og objektet for studiet. Éin faktor som er med på å gjere dette skiljet utydeleg, er det metapreget som studiar av skriftkultur stort sett har i og med at dei sjølve inngår i skriftkulturen, og såleis er med på å forme det fenomenet som dei i utgangspunktet skal beskrive. Elles er både dette spørsmålet og nummer to - Korleis er tilhøvet mellom skriftkultur og *literacy*? - deskriptive, mens dei tre etterfølgjande spørsmåla alle er normative, og invitasjonar til fagpolitisk refleksjon, eller *fagkritisk* refleksjon, for å bruke eit ord som ikkje har vore noko særleg å sjå eller høyre i det norske akademiet sidan realsosialismens fall på slutten av åttitalet. Under det noverande *new public management*-regimet er fagkritikk iallfall ikkje liv laga korkje som term eller som praksis i underskogen av meir eller mindre berekraftige fagporteføljar og andre liberalistiske språklege misfoster. Såleis kan det hende at svaret på spørsmål tre eigentleg handlar om kven som bør styre den skriftkulturelle forskinga, vel så mykje som kva form ho bør få. Og det er ikkje fritt for at ein legg merke til det apologetiske adverbet *eigentleg* i spørsmål fire, eit spørsmål som synest å be om orsaking for at det i det heile blir stilt. Også dette spørsmålet handlar i botnen om *kven*. Sjølv sagt blir skriftkulturar

forvalta: Eg trur ikkje det finst stort meir å seie om den saka. Dette er uansett ei innsikt som alle norske kultur- og språkmeldingar har bygt på i nyare tid, medrekna den siste kulturmeldinga frå november 2018, som til alt overmål er produsert av ei marknadsfundamentalistisk regjering. Under lanseringa snakka kulturministeren bramfritt aksjonistisk om «dei nasjonale kulturpolitiske måla som vi bør setje oss»¹, osb. Skriftkulturane blir ikkje berre *forvalta*, men jamvel *styrde*, sjølv om det apologetiske og potensielt nyliberalistiske *eigentleg* nok har bremsa opp mot og underleggjort ideen om styring. Det eigentlege spørsmålet er om kva sosiale krefter som skal forme skriftkulturane, og dette handlar om personar og om ideologi. Så er det det siste spørsmålet da, som synest å gå ut frå ein nynorsk partikularisme, og ei implisitt førestilling om at det er noko ved nynorsken som gjer at han har ein særskild status som skriftkulturelt forskingsobjekt og aktør. Viss dette var meininga frå spørsmålsstillarane si side, kan eg berre seie meg hjartans samd, og dette skal vi kome tilbake til.

Kva er det som kjenneteiknar skriftkulturstudiar i dag?

Så får vi da prøve å svare på desse spørsmåla etter tur, og i den rekkjefølgja som dei vart stilte i. Den har ein eigen logikk. Da går vi attende til spørsmål (1). Internasjonalt er skriftkulturstudiar blitt eit stort felt som til liks med dei såkalla «nye» kulturstudiane som har vore éin av føresetnadene for studie- og forskingsfaget (sjå t.d. Barker, 2012 og pionéarbeidet i nye kulturstudiar i Norden, Scott Sørensen mfl., 2008). Skriftkulturstudiane er tilnærma endelause, for ikkje å seie konturlause. Alle menneskelege praksisar kan rommast innanfor kulturstudiar, og all skriftleg praksis kan brukast som objekt for skriftkulturstudiar. Dette gjeld også preliterale og protoliterale fasar i kulturar som seinare blir til skriftkulturar. Såleis er faget gjerne både «tverrfagleg og komparativt», eit adjektivpar som fekk ein nærmast mantraliknande status under arbeidet med

1 <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ny-kulturmelding--kulturpolitikk-for-framtida/id2620270/> [lese 12.3.2019]

studieplanar og i møte med fagfolk og administrasjonen i miljøet rundt Aasen-instituttet på tidleg 2000-tal.

Alle faglege nydanningar har ein brodd, og dei er gjerne resultat av eit fadermord. Fadermordet konstituerer sjølvforståinga, og det er jamvel nødvendig for at det skal bli eit sjølv å forstå, slik Freud påpeika i ein annan ødipal, individpsykologisk kontekst. I kulturstudiar handla drapet om ekskluderinga av kulturforbruket og kulturproduksjonen til industriarbeidarklassen frå estetisk vurdering, og etter kvart også om ekskluderinga av kulturuttrykka til andre systematisk marginaliserte grupper, etniske minoritetar, migrantar, skeive, kvinner, barn osv. Dette gjeld særleg i den engelskspråklege tradisjonen før og etter Birmingham-skulen (jf. Hoggart, 1957; Hall, 1988, mfl.). I skriftkulturfacet svinga vi øksa primært over dei etablerte nasjonsdannande språk- og litteraturfaga som kom i akademisk vanry på sytti-, åtti- og inne på nittitalet. Det skriftkulturstudiet *ikkje* skulle bli, var ein innskrumpa versjon av norskfacet, norskfacet sin mini-me, for å seie det slik, med gammalfilologi og språkhistorie på den eine sida, og ein nasjonsbyggjande kanon av daude kvite menn på den andre, slike som hadde meisla ut nasjonens finaste og mest oppbyggjelege tankar, og som kunne stå som modell for alle oss andre. Estetiske vurderingar skulle underordnast pragmatisk analyse. I norsk samanheng fekk retorikk- og sakprosamiljøa mykje å seie for skriftkulturforståinga, og i Noreg voks dei til og vart institusjonaliserte på den same tida som miljøa for nynorsk skriftkultur og kulturstudiar. Ei frukt av dette hopehavet var det nummeret i rekkja med skrifter frå prosjektmiljøet Norsk sakprosa ved Universitetet i Oslo på tidleg 2000-tal som heitte *Skriftkultur* (Berge mfl. [red.]).

I framveksten av nynorsk skriftkultur som studiefag i Volda opererte vi ut frå ei forteljing som dels var eksplisitt, dels implisitt. Vi begynte med språket, talespråket, som er det artsdefinerande trekket ved mennesket, og som det trekket som opnar for framveksten av ein kultur. Andre høgare apeartar har dugleikar og kommuniserer med kvarandre, det gjer mange andre artar med, men vi forstår ikkje åtferda deira som kultur.²

---

2 Dette synet blir no utfordra, sjå t.d. <https://www.smh.com.au/national/do-apes-have-culture-20160525-gp3qz7.html> [lese 13.3.2019]

Dei er natur, vi er kultur. Gjennom den lange utviklingshistoria til *homo sapiens* har det funnest kulturar, men det fanst ikkje skrift. Skrifta er ei nyvinning som knyter seg til framveksten av bufaste jordbrukssamfunn i relativt ny tid på somme av flaumslettene i verda. Mens dei eldste grafiske framstillingane er frå ca. 35 000 fvt., er det heilt uklart kor gammal grafismen som praksis er. Dei eldste skrifteikna frå Mesopotamia er mykje yngre, frå ca. 3500 fvt. Der, tenkte vi, tok skriftkulturen eigentleg til. Så følgde vi utviklinga av skrifta ut frå Harald Haarmanns tese «Først bilde, så skrift», inn i dei to dominerande spora for skriftkulturell utvikling, alfabetisme og ideogram, eksemplifiserte på den eine sida med evolusjonen mot moderne vestlege alfabet (latinsk, gresk, kyrillisk), og arabisk, ut frå eit felles opphav i vogga til jordbrukssamfunnet i den såkalla Gylne halvmånen i Midtausten, og på den andre sida mot kinesisk og japansk skrift. Antikken og tidleg mellomalder fór vi raskt igjennom for å kome så snøgt fram som råd var til hovudpoenget: moderniteten. Her samla vi oss om innføringa av trykkjekunsten og av den materielle og institusjonelle infrastrukturen som voks fram i eit samfunn der fleire og fleire las og skreiv, og der latinen overraskande raskt vart føyst ut av bøkene mens dei lokale folkemåla vart henta inn. Nokre få av desse lokale folkemåla oppnådde jamvel etter ei stund å bli til såkalla nasjonalspråk, sjølv om dette langt frå skjedde med éin gong. I iallfall tohundreogfemti år etter den oppsiktsvekkjande raske innføringa av trykking med bevegelege typar var det stor variasjon i lokale skrivemåtar, og ein stor del av bokproduksjonen retta seg mot romlegnokså trongt avgrensa lokale marknader, særleg i område med svakt utvikla eller desentraliserte statar. Interesse for den institusjonelle ramma rundt tekstproduksjonen og tekstforbruket er nok eit typisk trekk for skriftkulturstudiar, sjølv om dei slett ikkje har einerett på ho. I det nynorskindustrielle komplekset har vi da også trekt linjer frå den tidlege moderniteten og opplysningsverksemda til prestane og andre i denne landsdelen, eksemplifisert ved Ekset-kulturen og den skrivande og lesande bondeoffentlegheita, til demokratiet og framveksten av systemlojale motkulturar baserte på brei folkeleg deltaking, her sjølvsgat inspirerte av arbeida til Jostein Fet (1995, 2003). I denne historieforståinga, som altså både implisitt og eksplisitt gjennomsyra studiet, nådde moderniseringa og demokratiseringa sin

apoteose i Ivar Aasen og nynorsken. Tida etterpå har framstått som eit potensielt eller realisert syndefall, og den nyoppfunne popfiguren Aasen og ei kulturelt og politisk oppgåande målrørsle har framstått som motstandsfaktorar i kampen mot sentralisering, kulturell einsretting, brukskapitalistisk nedsløving, språkøkologisk øydelegging, og alt vi elles ikkje liker.

Alt i alt var terrenget stort, og strekte seg frå yngre steinalder til Kristin Clemet. På litt avstand trur eg at det iallfall var to operative *doxes* i dette studiet. Det eine gjekk ut på at det var ein kvalitativ skilnad mellom skriftbaserte og ikkjeskraftbaserte kulturar. Dess meir skrift, dess betre. Det andre *doxa* hadde å gjere med at skrifter fungerte maksimalt demokratisk og frigjerande dess nærmare talen ho låg. Denne tanken har sjølv sagt vore ei leiestjerne i norsk språknormering, og spesielt normeringa av nynorsken sjølv sagt, og dette aksiomet fekk ei tilbakeverande kraft på skriftkulturforståinga. Fordi nynorsken var ei særskilt demokratisk målform, var den nynorske skriftkulturen nærmast programmatisk nøydd til å vere utstyrt med særleg demokratiske trekk. Konstruksjonen var sirkulær, men robust fordi begge pilarane støtta kvarandre. Premissleverandørane var lokale, men nasjonalt viktige historikarar og skrifthistorikarar som Jostein Nerbøvik og Jostein Fet, og skriftkulturteoretikarar som Jack Goody og Walter Ong, i tillegg til lingvistar som Peter Trudgill, som gjerne stilte opp for å fortelje kor bra det var med ikkjestandardvariantar eller alternative standardar av etablerte skriftspråk (t.d. Trudgill, 2018, s. 43). Trudgill har iallfall minst éin gong i mitt nærvær nemnt at dei tre europeiske landa med høgast BNP per innbyggjar, Luxemburg, Noreg og Sveits, alle har skriftkulturar av denne typen. Det låg da i lufta at det kanskje fanst ein årsakssamanheng her. Når det gjeld desse tre landa, vil eg nok heller leggje vekt på andre faktorar i velstandsutviklinga der. To av dei driv med pengevask og økonomisk kriminalitet i industriell skala, og det tredje driv med ein svært innbringande og velorganisert miljøkriminalitet. Eg ville ikkje utan vidare påstå at økonomisk kriminalitet og målretta øydelegging av miljøet på globalt nivå nødvendigvis heng saman med fråvær av skriftspråkleg standardisering, men folk har det jo med å leggje vekt på ulike ting.

Korleis er tilhøvet mellom skriftkultur og *literacy*?

I seinare tid, altså i ettertid, har eg fått sans for det strengt avmystifiserande blikket på skriftkulturen som vi finn hos Peter Stein. Stein var i tretten år lærar på fagfeltet skrift- og lesekultur på masterstudiet i nytta kulturvitskap ved universitetet i Lüneburg. På mange punkt byd han på eit alternativ til den kulturoptimismen som pregar *literacy*-litteraturen i den engelskspråklege verda, og da er vi over på spørsmål to. Steins hovudbidrag er den tett-pakka *Schriftkultur. Eine Geschichte des Schreibens und Lesens* frå 2006, eit verk som så vidt eg kan sjå, har fått relativt lite gjennomslag i norsk allmente. Det er i seg sjølv ein grunn til å trekkje det fram her. Stein var så lite framsynt at han skreiv boka si på det etter kvart lite kjende småspråket tysk: uttrykket «småspråk» har eg frå Universitetet i Stavanger, som i 2009 la ned dei tre «småspråka» (som administrasjonen kalla dei under attentatet) tysk, spansk og fransk i eitt jafs for å spare pengar som sikkert gjekk med til å finansiere ein mellomleiar eller to ein eller annan plass i systemet. Det å uttrykkje seg på obskure mellomeuropeiske dialektar er sjølvsagt kongevegen inn i gløymsla i det postmoderne norske akademiet.

Stein står i ein intellektuell skriftkulturtradisjon som i hovudsak interesserer seg for kva som skjer når tale tek spranget over i skrift: Han er såleis særleg god på antikken. Skjematisk kan ein seie at etter denne overgangen dominerer ei kulturform der det ikkje lenger primært er talarar som reagerer på talen til den andre, men tekstar som reagerer på andre tekstar, som Jan Assmann har uttrykt det (Assmann, 1992, s. 281). Poenget til Stein er at denne overgangen ikkje berre endra mediet, men også den informasjonen som blir ført vidare.

Das Gesprochene/Rezitierte verwandelt sich zum im Text Gesagten, das mehr und mehr zum dominanten Bezugspunkt wird. Das neu Gesagte wiederholt nicht (mehr bzw. nur) das bisher Gesagte, sondern fügt Neues hinzu, variiert, wendet ein, erörtert und widerspricht und treibt dadurch die Auseinandersetzung mit Tradition und überliefertem Wissen voran (Stein, 2006, s. 68)³.

3 Det sagte eller resiterte blir forvandla til det som blir sagt i teksten. Dette blir til den meir eller mindre dominerande referanseramma. Det nye som blir sagt, tek ikkje oppatt det som allereie er blitt sagt, eller iallfall ikkje berre det. Tvert imot legg det til noko nytt, varierer, kjem med innvendingar, drøftar grundig, seier imot, og driv fram ein konfrontasjon med tradisjonen og med den overleverte kunnskapen.

Sjølve grunnlaget for den skrivne teksten er ambisjonen om å skrive noko nytt, og Stein diagnostiserer modernitetens ufråvikelege dyrking av det nye som ein konsekvens av den stadig oppattekne tekstlege insisteringa på det nye. På dette punktet argumenterer Stein og Jack Goody noko-lunde likt, men i det store og heile ligg skilnaden mellom Steins *Skriftkultur* og den engelskspråklege *literacy*-tradisjonen i at *Skriftkultur* i større grad nok har fått vere i fred for pedagogane. *Literacy*-tradisjonen tek klart utgangspunkt i alfabetiseringspedagogikk, altså i den vanlegvis tvangsmessige lese- og skriveopplæringa som både uskuldige små barn i skulesystema og ikkje minst umyndiggjorde personar i kolonialiserte kulturar vart utsette for, og framleis blir utsette for. Dette har avfødd ein kritikk av den engelskspråklege *literacy*-tradisjonen, t.d. hos David Vincent, som meiner at det finst

a constant need to challenge what Harvey Graff has termed the «literacy myth», the grandiloquent claims of both the past and the contemporary education industry which have been too readily accepted by historians and social scientists seeking to pattern cultural development. The language of conversion reflects the self-promotion of new professions as they struggle to assert their authority over parents and children and appropriate the power and status of traditional agencies of control. It overstates the simplicity of oral means of communication, and overdramatizes the consequences of learning to read and write. (Vincent, 2000, s. 22)

Sekundært har *literacy*-tradisjonen interessert seg for institusjonsdanning og heile det moderne skriftindustrielle komplekset som vi nok så spontant knyter til skriftkulturfeltet. Tankegods av typen «the more complex the organization of the state and the economy, the greater the pressure toward the graphic representation of speech» (Goody, 2000, s. 25) er vanleg, eller jamvel aksiomatisk. Dei *volkserzieherische*, altså folkepedagogiske sidene ved alfabetiseringsprosjekta til europeiske kolonimakter ute, og til nasjonale elitar overfor eigne befolkningar heime, blir underkasta ein streng analyse i skriftkulturtradisjonen, men også *literacy*-tradisjonen er påverka av slike postkolonialistiske og nasjonalismekritiske tenkjemåtar. Mitt inntrykk er at i den grad det finst ein skilnad

mellom skriftkulturtradisjonen og *literacy*-tradisjonen, er den mest historisk, og at det har skjedd ein omfattande konvergens dei seinaste åra.

Korleis bør den skriftkulturelle forskinga vere i framtida?

Så var vi altså ferdige med spørsmål to. For å gå laus på det normative spørsmål tre – Korleis bør den skriftkulturelle forskinga vere i framtida? – vil eg halde meg til Stein ei stund til fordi han stakar ut eit terreng som det gir god meining å bevege seg i. Som alt nemnt inntek Stein ei allment avmystifiserande haldning, og møter jamnast *doxa* med paradoks. Dette kan han gjere fordi perspektivet hans ligg i den materielle produksjonen som skrift er ein del av. Han har t.d. tydelegvis hatt stor glede av å formidle til studentane sine i Lüneburg at opphavet til kileskrifta låg i rekneskap og bokhaldari, altså i behovet for å halde styr på overskotet i jordbrukssamfunnet, heller enn i ønsket om å formidle vidare idear og edle tankar (2006, s. 35). Han avsannar også førestillinga om at det var tilkomsten av trykkjekunsten som førte til ei revolusjonerande skriftlegging av samfunnet under den tidlege moderniteten. Han legg fram eit talmateriale som syner kor enormt handskriftsproduksjonen hadde auka i Tyskland fram igjennom 1400-talet, frå 29 000 i 1370 til 195 000 i 1470 (jf. Stein, 2006, s. 169), og ser på trykkjekunsten heller som resultatet av den enorme auken i etterspurnaden etter tekst enn eit nytt tilbod på leit etter kundar. Den svære mengda med tekstar som vart prenta allereie frå seint 1400-tal og framover, viste kor stor den latente etterspurnaden allereie var. Allereie før typografiens inntog var «alle Lebens- und Wissensbereiche von deutscher Schriftlichkeit durchdrungen»⁴ (Stein, 2006, s. 171), som han skriv etter Walter Haug. Det minner om teorien om at det ikkje var p-pilla som starta den seksuelle revolusjonen, men snarare auken i den seksuelle aktiviteten som kravde p-pilla, for å trekkje analogien over på ein annan praksissfære.

Steins generelle syn på skriftlegheita er velsigna fri for tvangsmessige utviklingsoptimistiske hallelujastemningar. Her tek han utgangspunkt

---

4 alle livs- og kunnskapsområde gjennomsyra av tysk skriftlegheit.

i Platons velkjende kritikk frå det Stein kallar «primæroralitetens» standpunkt. I *Phaidros* lét Platon Sokrates føre fram kritikken. Skrifta svekkjer minnet til folk, ho svarer ikkje på umiddelbare spørsmål, rettar seg ubeden mot uvedkomande personar, og er i siste omgang use-riøs fordi skrifta framstår som uforpliktande, og blir dermed utlevert til sekundære føremål og intensjonar (Stein, 2006, s. 70). Men heller ikkje her lét Stein eit høveleg paradoks passere stilt forbi. Den skrivande Platon lét den oralt filosoferande Sokrates føre fram påstanden om at filosofi einast er mogeleg oralt. Platon «reddar oraliteten i og med at han løyser han frå den arkaiske konteksten som poesien og mytane utgjer, og vier han til vitskapen» (Stein, 2006, s. 71). Han protesterer mot avoraliseringa av skriftkulturen, samtidig som han favoriserer filosofien og dermed set i gang ein abstraheringsprosess som paradoksalt styrkjer skriftkulturen, osb. Goodys innvending mot Platon er enklare. Han meiner at det slett ikkje stemmer at folk i orale kulturar nødvendigvis hugsar betre enn folk i skriftkulturar (2000, s. 27-29), og dessutan meiner han at vi som lever i skriftbaserte kulturar, projiserer våre minneprosessar på folk i orale kulturar (2000, s. 35). Goody er generelt avvisande til ideen om skrifta som ei forvrenging av talen og som ei bastardisert form for kommunikasjon, slik Platon hadde oppfatta ho som (2000, s. 111).

Stein listar opp innvendingane mot skrifta. Den er vanskeleg å lære, både for enkeltpersonar og for kulturar, og langt frå alle får det til. Skrifta har heller ikkje vore dominerande i lang tid: I vår del av verda har vi hatt éin generasjon med universell skrivekunne, og den generasjonen er blitt avløyst av ein generasjon som i stor grad leiter opp underhaldning i biletmedium. Literalitetsprosessen – som Stein kallar han – blir stadig avbroten, og kan stundom stoppe heilt opp. Det har aldri vore éin skriftkultur, men fleire skriftkulturar, avhengig av skriftsystem og sosialt system, økonomi, politikk og teknologi. Den moderne europeiske skriftkulturen prega av alfabetisk skrift, typografi, allmenn alfabetisering, skriftsentrert byråkrati, og skriftbaserte massemedium, er relativt ny, og kan ikkje utan vidare stå som modell for andre skriftkulturar (Stein, 2006, s. 21). Skrifta opnar nettopp for nye og plagsame former for sosial kontroll og styring,

«Schrift schafft *Vorschriften*»,⁵ hermar han etter Coulmas (1993, s. 102). Den største fordelene med skrifter er utvidinga av tidsspennet i det kulturelle minnet (Stein, 2006, s. 18).

No er jo eit forskingsobjekt ikkje noko ein er nøydd til å vere for eller imot, det skal det helst ikkje vere, men det er eit polemisk poeng for den saklege Stein å gå i rette med det han med litt diffus adresse kallar literaletens tendens til å teikne opp bastante skiljelinjer mellom seg sjølv og oraliteten, og til å «betrikte seg sjølv som den overlegne kulturen» (2006, s. 20). Feiring av eiga form for literaritet som kulturelt overlegen har alltid vore ei paradegrein blant dei best tilpassa forskarane, og Stein ironiserer over den aldri kvilande innsatsen til europeiske og nordamerikanske filologar mfl. for å framheve fordelane ved heil- eller halv-alfabetisk skrift framfor andre skrivesystem. Desse fordelane skal m.a. gi teknologiske kvantesprang, intensivert visuell kompetanse, betre økonomi, sjølvstyre styrkt demokrati, fremjing av monoteistisk religion – det skal av ein eller annan grunn også vere ein fordel –, formell tenking, og noko som heiter psykoteknologi (Stein, s. 56), kva no det er. At stort omfang av skriftproduksjon nødvendigvis går saman med demokrati, er ein ide som ifølgje Stein (2006, s. 89) lett kan avsannast i klassisk oldtid i perioden frå tre til to hundre år fvt. Skrifter vart brukt som styringsreiskap, og dette medførte at dei som skulle styrast, i størst mogeleg grad måtte haldast utanfor kontakt med literaleten. Når vi i ettertid har fått massealfabetisering som resultat av statleg utdanningspolitikk, har vi heller ikkje nødvendigvis overalt fått demokrati. Skrivekunne er ein føresetnad for demokrati, men ikkje nokon garanti for at demokratiet vil inntreffe (Stein, s. 274). Og som vi har sett mange døme på, kan alfabetiserte samfunn lett forfalle til demagogi og terror. Framtidig forskning på skriftkulturar kunne m.a. med stor fordel handle om forholdet mellom skriftleg kommunikasjon, annan kommunikasjon, demokratiet, og suggerering og manipulering av opinionen. «Becoming literate will only transform the way an individual thinks if literacy is used in order to think», kan vi konkludere med Vincent (2000, s. 22). Korleis skal vi da organisere skriftkulturen på ein slik

---

5 Skrift fører til føreskrifter.

måte at han fremjar tankeevna? Dette er eit fagleg spørsmål, eit politisk spørsmål, og eit fagpolitisk spørsmål.

Eit hovudtema for Stein (2006, s. 310) er det han etter Ong kallar «oralitetens seigilva natur», *die Zähigkeit der Oralität*. Ingen skriftkulturar er reine skriftkulturar, dei er alltid blanda opp med andre medium, og det viktigaste av desse andre media, er oraliteten. Skriftkulturane veks, og fell, innanfor eit tredelt løp som Stein konstruerer som *Verschriftung*, *Verschriftlichung* og *Entschriftung*: alle gode ting er tre. *Verschriftung* kan best omsetjast som nedskrivning, og er ein reint medial operasjon, ei overføring av materiale frå det eine mediet til det andre. *Verschriftlichung* inneber derimot eit paradigmeskifte der skriftkulturens system pregar menneska djupt. Tekstane blir konstruerte etter eigne strukturar, det oppstår ei «omgrepsmessig skriftlegheit» (*konzeptionelle Schriftlichkeit*), og «jetzt setzt die Schrift die Maßstäbe»⁶ (Stein, 2006, s. 160). Livet til borgarane blir prega av den «typographische Erfassung des Lebens»⁷ (etter Giesecke, Stein, 2006, s. 210 f.), altså av eit stadig sterkare nærvær av det skrivne, dvs. det prenta, i språket og i dei aksjonsformene som er tilgjengelege for adekvat handling. I denne fasen får standardiserte språkvariantar status som den mest høgverdige forma for språk. Under *Verschriftungs*-regimet heitte det «skriv som du talar», mens det under *Verschriftlichung* heiter «tal som du skriv». Under det postmoderne (sjølv om Stein ikkje synest å bruke denne termen) har vi fått ei delvis *Entschriftung*, altså eit tilbaketog frå literariteten, der «elektrifiseringa» av kulturen har ført til ei reoralisering av skriftkulturen (Stein, s. 309), iallfall delvis. Vi har ikkje slutta å lese, men differensieringa mellom storforbrukarar av tekst og småforbrukarar aukar. Slik sett ser vi no eit framhald av ein prosess som begynte for lenge sidan. «Inequalities of class, occupation, ethnicity, age and gender were much more frequently reproduced through the schoolroom than challenged by it», som Vincent skriv (2000, s. 25). Samtidig aukar biletforbruket i vår tid enormt, og bileta får større gjennomslagskraft. Tenk t.d. på korleis porno ikkje lenger er praktiserbar som skriftsjanger. Skrifta har ikkje lenger tilstrekkeleg opprørande kraft. Det er det berre bileta

6 No er det skrifta som er normgivande.

7 den typografiske oppfatninga av livet.

som har. Her ligg det også moglegheiter for framtidig forskning. Korleis lagrar vi informasjon i ein stadig meir biletorientert kultur, og korleis hugsar vi korleis vi finn fram til han? Korleis blir denne informasjonen gjort tilgjengeleg? Og kva skjer med rasjonaliteten og den sakleg opplyste tvangsfrie samtalen i ein biletkultur? Mens både orale kulturar og skriftkulturar inneber risikoen for det Goody kallar «homeostatiske forvandlingar» (2000, s. 44), er vel risikoen størst for selektivt minne hos dei orale og for selektiv gløymse hos folk i eit samfunn som vårt, nedtyngt av uoversiktlege mengder med informasjon som det er, mykje av den lagra i form av bilete.

Bør skriftkulturar eigentleg forvaltast?

Som sagt, sjølvsagt. Spørsmålet er om det er marknaden eller demokratiske organ som skal gjere det.

Kva bidrag kan nynorsken kome med til resten av verda?

Da er vi framme ved det femte spørsmålet. Kva kan nynorsken vise verda? Nynorsken er noko så sjeldsynt som eit skriftspråk som gjennom heile sin eksistens i stor grad har vorte verande forplikta av nærleiken til talemålet. Ikkje heilt. Eitt element i normeringsgrunnlaget for nynorsken har vore den litterære tradisjonen, først den danske litterære tradisjonen, så den nynorske, og etter kvart også usus forstått som produksjon av skrift i eit stort spekter med sjangrar, ikkje berre såkalla skjønnlitteratur. Men både retorisk og praktisk har talemålet alltid vore ei grunnleggjande rettesnor. Slik sett har nynorsken som skriftspråk blitt relativt svakt *verschriftlicht* i Steins forståing, men ligg tilsvarande langt framme når det gjeld reorali-sering. Ikkje minst av den grunnen er nynorsken eit interessant tilfelles-tudium for skriftkulturforskarane.

Det målpolitisk interessante spørsmålet er kva konklusjonar ein skal dra av nynorskens reorali-seringspotensial. Da vil eg meine at det er eit Stein-tungt paradoks at vi i 2018 fekk nettopp det nynorsken alltid har klart seg utan, dvs. ei eiga litteraturhistorie, same kor ufullstendig ho

elles er. Eitt mogleg framtidsscenario er at nynorsken vidare framover blir institusjonalisert som ein heilt vanleg nasjonalkultur på 1800-talet, skriftkulturens absolutte glanstid, ifølgje Stein. Teateret er alt på plass, men kanskje på feil plass, ein kan fantasere om Bergen som eit norsk Montréal, ein hovudstad i det nye storfylket med det hegemoniske namnet Vestland, og senteret i dei frigjorde territoria der kolonispråket omsider blir sendt på historias stadig høgare skraphaug. Ein kan tenkje seg ei lang rekkje med separatistiske tiltak etter katalansk mønster, kanskje til slutt med det same politiske resultatet. Men da har nynorsken spelt ut si rolle som det middelet som kan reoralisere heile det norske språksamfunnet, som ein ressurs for alle norskkunnige. Fordi kvar gong ein ungdom i Oslo skriv dialekt på telefonen sin, skriv hen nynorsk, vanlegvis utan å vere klar over det. Og etter mitt syn er det der nynorskens undergravande og antihegemoniske verdi ligg, i det Aasen i 1854 (1917, s. 20) i «Grundtanker til en Afhandling om en norsk Sprogform» kalla den «fortrolige, kvikke og gnomiske Maneer» som særmerkte talemålet og «ligesaa den humane, medfølende og venlige Tone, hvori det skildrer Folks Stilling og Befindende». Slik reoraliserte Aasen skrifta. Så vil framtida vise om han gjorde det ein gong for alle, eller berre så lenge det varte.

Summary

This article is a lightly reworked version of a paper given by the author at a symposium on written culture held in Volda in June 2018. I attempt to answer all five questions that the organisers put to invited speakers. Modern studies of written culture, not least in Volda, have been based on a marked unwillingness to reproduce the nation-building paradigms of vernacular language and literature subjects such as Norwegian, but have rather been interdisciplinary and comparative. Written culture as an academic discipline, exemplified here by Peter Stein, has arguably been less optimistic on behalf of the power of writing than has the anglophone academic construction of literacy. Future studies of written culture could usefully concentrate on the survival of orality in writing, and on the precarious position of writing between orality and the image. The obvious question of whether written cultures should be managed, gets the short

answer it deserves. The answer to the question of what the contribution of New Norwegian might be to the global field of literacy studies might be, lies in the particular element of orality that New Norwegian has always successfully incorporated.

Litteratur

- Assmann, J. (1992). *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. München: C. H. Beck.
- Barker, C. (2012). *Cultural Studies. Theory and Practice*, 4. utg. Los Angeles: Sage.
- Berge, K. L., Gedde-Dahl, T., & Walton, S. (Red.) (2004). *Skriftkultur*. Oslo: Sakprosa. Skrifter fra prosjektmiljøet Norsk sakprosa. 10.
- Coulmas, F. (1993). Zur Ökonomie der Schrift. I J. Baurmann, H. Günther, & U. Knoop (Red.), *Homo scribens. Perspektiven der Schriftlichkeitsforschung* (s. 95–112). Tübingen: Niemeyer.
- Fet, J. (1995). *Lesande bønder. Litterær kultur i norske allmugesamfunn for 1840*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fet, J. (2003). *Skrivande bønder. Skriftkultur på Nord-Vestlandet 1600–1850*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Giesecke, M. (1992). *Sinnenwandel, Sprachwandel, Kulturwandel. Studien zur Vorgeschichte der Informationsgesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Goody, J. (1986). *The Logic of Writing and the Organization of Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, J. (2000). *The Power of the Written Tradition*. Washington/London: Smithsonian Institution Press.
- Haarmann, H. (2002). *Geschichte der Schrift*. München: C. H. Beck.
- Hall, S. (1988). *The Hard Road to Renewal*. London: Verso.
- Haug, W. (1983). Schriftlichkeit und Reflexion. Zur Entstehung und Entwicklung eines deutschsprachigen Schrifttums im Mittelalter. I A. Assmann, J. Assmann & C. Hardmeier (Red.), *Schrift und Gedächtnis. Beiträge zur Archäologie der literarischen Kommunikation* (s. 151–157). München: Wilh. Fink Verlag.
- Hoggart, R. (1957). *The Uses of Literacy*. Harmondsworth: Penguin.
- Nerbøvik, J. (1996–2004). *Volda-soga*. Volda: Volda kommune. I–IV.
- Nerbøvik, J. (1999). *Norsk historie 1860–1914: eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Ong, W. (2002). *Orality and Literacy. The Technologizing of the Word*. London: Routledge.
- Scott Sørensen, A., Høystad, O. M., Bjurström, E., & Vike, H. (2008). *Nye kulturstudier. En innføring*. Oslo: SAP Spartacus.

- Stein, P. (2006). *Schriftkultur. Eine Geschichte des Schreibens und Lesens*. Darmstadt: Primus Verlag.
- Trudgill, P. (2018). Norwegian as a normal language. I P. Trudgill (Red.), *'Norwegian as a normal language' and other studies in Scandinavian linguistics* (s. 43–46). Oslo: Novus Press.
- Vincent, D. (2000). *The Rise of Mass Literacy. Reading and Writing in Modern Europe*. Cambridge: Polity.
- Aasen, I. (1917 [1854]). Grundtanker til en Afhandling om en norsk Sprogform. *Maal og minne* 7, s. 4–33.